הרב יוסף עברי
רב ומו"צ באלעד
ומח"ס ויען יוסף, תורת ערלה, נחלת אבות ועוד

ברכת השניצל

יש לדון, מה היא ברכת השניצל, המצופה פירורי לחם, והאם דינו משתנה כאשר נותנים בו ציפוי עבה או ציפוי דק, וכן האם משתנה ברכתו כאשר הפירורים ניתנים בו לתוספת טעם, כגון פירורים מעורבים בתבלינים.

הנה על פתגמא דנא האריכו רבים וטובים, ומהם שהעלו דכיון שבאו הפירורים לתת טעם בשניצל, אע"פ שלכל הדעות הם מוגדרים כ"ציפוי", הציפוי הזה גובר על העיקר, והם הקובעים את הברכה של השניצל כולו. ובמאמר זה נוכיח כי אין הדברים כן, לא מדברי הגמרא ולא מדברי הראשונים, וכ"ש שאין כן דעת השו"ע, אלא לעולם הדבר נקבע לפי מהותו של הדגן הניתן, האם הוא בא להיות עיקר התבשיל או להיות טפל אליו, וכפי שנהגו כן כל ישראל מקדם קדמתא, לברך על השניצל אך ורק ברכת שהכל.

◆

א.

המקור בדברי הגמרא

תחילה נביא את דברי הגמרא בתמצית, כדי להוכיח מהם את עיקר היסוד האמור. דברי הגמרא מצויים בב' מקומות, הראשון מדבר על תערובת של דגן בדבר נוזלי, והשני מדבר על תערובת דגן בדבר מוצק.

המקור הראשון הוא בברכות (ל"ו ע"ב), שם דיברה הגמרא על דייסא וחביץ קדירה, שהם תערובת של דגן עם חלב ודבש. ושם הביאה הגמרא ב' דעות, האם "דובשא עיקר" או "סמידא עיקר" שהיא הסולת. צדדי המחלוקת מבוארים בראשונים, האם הולכים אחר הרוב, שהוא הדבש, או אחר הדגן, שהוא המיעוט, אבל העיקרי במאכל (וכמו שיבואר). ומעלה הגמרא: "א"ר יוסף, כוותיה דרב כהנא מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרוייהו, כל שיש בו מחמשת המינין, מברך עליו בורא מיני מזונות".

מדברי הגמרא כאן נראה כי בכל אופן תערובת דגן היא עיקרית, אבל אין הדברים כן. אלא ההלכה בנושא נקבעת על פי מקור נוסף הנמצא אף הוא בגמרא בברכות (דף ל"ט ע"א), שם הגמרא מדברת על מקרה מאוד דומה לנידון דידן, והוא באופן שהאדם חתך בתבשיל חתיכות לפת, והוא רוצה לצפותם ולעטוף אותם בקמח, כדי שיהא ציפוי לחתיכות הירק (בדומה למה שיש העוטפים חתיכות חציל מטוגן בפירורי לחם).

וזה לשון הגמרא: "אמר רב אשי, כי הוינן בי רב כהנא אמר לן: תבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא - בורא פרי האדמה, דלפתא, דמפשו בה קמחא טפי - בורא מיני מזונות; והדר אמר:

אידי ואידי בורא פרי האדמה, והאי דשדי בה קמחא טפי - **לדבוקי בעלמא** עבדי לה". מדברי הגמרא עולה, כי במקרה של "תבשיל הסלק והלפת" שהיו נותנים בו את הקמח, נתינת הקמח לא גרמה שיברכו על התבשיל מזונות בגלל הקמח המתבשל עמו, אלא נשאר דינו כבורא פרי האדמה, ומטעם שהקמח בא "לדבוקי", וכמו שיתבאר.

כיצד בדיוק נתנו את הקמח באותו תבשיל, האם שמו קמח במי התבשיל, או ששמו את הקמח על הלפת עצמו? דבר זה לא מבואר בראשונים, מלבד בספר המכתם, שכתב שהיו נותנים את הקמח להעבות את חתיכות הלפת, וזה לשונו: "כי האי דאינו אלא לדבוקי בעלמא **כלומר להעבות התבשיל, ולהדביק חתיכות הלפת** אין מברך עליו אלא על הלפת" עכ"ל.

דברי המכתם ופירושו מוכרחים, שכן לא שייך לפרש כי נתן את הקמח במים של תבשיל הסלק והלפת, שהרי הספק בגמרא האם יברכו על אותו תבשיל "מזונות" או "אדמה", ואם נתינת הקמח היתה במים, הספק היה האם זה "שהכל" או "מזונות".

ואין לדחוק ולפרש כי באמת הכוונה היא שהוא נתן את הקמח במים שהתבשלו בסלק, והצד לברך על המים אדמה הוא מכיוון שהסלק נתן הסלק טעם במים, וכדברי הגמרא שם ד"מיא דסלקא כסלקא". זאת אין לומר מב' טעמים: א. החידוש של "מיא דסלקא", נאמר לאחר מכן, ואין דרך הגמרא לחדש חידוש, שמבוסס על חידוש אחר שעוד לא נאמר בה, (ובפרט אם הוא מתבאר כמה שורות אח"כ). הכלל ש"אין מוקדם ומאוחר" נאמר בתורה כידוע, ולא בגמרא. ב. זאת ועוד, שכיצד נאמר שיברך על המים אדמה, הרי זה שייך כאשר יש רק מים וירק בלבד, והירק נתן טעם במים. ואילו כאן מדובר שהוא נתן **קמח** במים, וברור שנתינה זו מפריעה לטעם, ובפרט למסקנת הגמרא שהוא נתן **הרבה** קמח, שפשוט שהוא משנה את הטעם, וכיצד נאמר שהוא יברך על המים אדמה. אלא מוכרח שפירוש דברי הגמרא הוא כדברי המכתם, שהאדם נתן הקמח על חתיכות הלפת, כדי לעבותן שהוא יהא להם ציפוי.

וכיון שמתוך דברי הגמרא עולה, שמדובר שהוא נתן הרבה קמח בחתיכות הלפת, ברור הוא שאותו "הרבה קמח" מוסיף טעם מסויים בחתיכות הלפת, ובכ"ז קבעו בגמרא שברכתו תישאר אדמה, מאחר שהקמח העוטף את החתיכות נחשב ציפוי להן, ומשום כן הוא אינו עיקרי ואינו קובע את הברכה. הרי לך דהוספת טעם בלבד, אינה נותנת כח למעט הדגן לקבוע את הברכה לכל התבשיל.

כדברי המכתם המפורשים, כך נראה מפירושיהם של שאר הראשונים בסוגיא, וכן מוכח מדברי הריא"ז (פסקי ריא"ז ברכות, פ"ו אות ח'), שכתב וז"ל: "תבשיל שללפת, שנותנין בו קמח כדי **להעבותו**, אין מברכין עליו בורא מיני מזונות אלא בורא פרי האדמה, שהרי אין נותנין שם קמח להטעים אלא להעבות התבשיל, וכן כל כיוצא בזה" עכ"ל, והוא פשוט כפירוש המכתם.

וכ"כ האור זרוע (ח"א, הל' סעודה סי' קס"ה) ז"ל: "וכתב מורי רבינו יהודה ב"ר יצחק שיר"לאון, דהיכא שאין נותנים שם קמח אלא לדבק המינין כעין שנותנין קמח להקפות **מאכל הירקות** ולא ליתן טעם מברכין בפה"א, כדא' לקמן האי תבשילא דסילקא דשדו בי' קמחא לדבוקי בעלמא הוא דעבדי כן ומברכין עלי' בפה"א" עכ"ל, הרי שהבין שהקמח בא להינתן על הירקות.

[אמנם, יש להעיר כי מלשון הרשב"א בחידושיו (דף ל"ו ע"ב ד"ה דובשא, ומובא אף בב"י), וכן בשיטמ"ק לקמן נראה שהם גרסו אחרת בגמרא, שצדדי הגמרא היו או מזונות או שהכל, ומזה נראה שהם למדו שהיו נותנים את הקמח במים. מ"מ אין לנו אלא את הנוסח שלפנינו, ואף מדברי הב"י מוכח דלא חש להאי פירושא, ולא הביאו אלא לעצם החידוש שיש בהמשך דבריו וכמו שיבואר, שהרי בהמשך מיד הביא את הגמ' הנ"ל וגרס בה דהספק הוא מזונות או אדמה].

אחר שנתבאר פירוש הגמרא, נוסיף עוד דקדוק, שכן הרואה יראה שכאן בדף ל"ט, שדיברו על תערובת דגן המדביקים על הירק (ולא תערובת דגן בנוזל, כנידון של דף ל"ו), לא אמר רב אשי ב' צדדים, אימתי דגן עם ירק תהא ברכתו אדמה, ואימתי תהא ברכתו מזונות. אלא הוא קבע הלכה, **שלעולם** בתערובת דגן בירק תהא ברכתו אדמה, והלא דבר הוא. ומזה נראה דהיה פשוט לו, שכל תערובת דגן בירק, מטרתה לצפות את הירק ולעטוף אותו, ולפיכך הקמח יהא בטל לירק תמיד, דהוא טפל לעיקר וכמו שיבואר.

◆

ב.

החילוק המבואר בדברי הראשונים

והנה, רבותינו הראשונים שילבו את שני הגמרות האמורות גם יחד, גם זו של חביץ קדירה דדף ל"ו וגם זו של קמח הניתן בסלק דף ל"ט, ובשילוב זה יצרו את הכלל ההלכתי, אימתי תערובת דגן בתבשיל קובעת את הברכה, ואימתי אינה קובעת את הברכה. ותמצית דבריהם היא שכאשר הדגן הוא עיקר המאכל ועיקר כוונת האוכל, גם אם הוא מיעוט, הוא הקובע את הברכה, וזה הכח של מיני הדגן, שבאופן זה הם יבטלו אף את רוב הדבש הניתן בהם לטעם. אבל כאשר לא ניתן הדגן להיות עיקר המאכל, אלא להיות טפל, זה הכוונה ב"לדבוקי" שאמרו בגמרא, ושם אין הקמח והדגן קובעים את הברכה.

הגדרת "טפל" בקמח הניתן בתבשיל מתבטאת באופנים שונים, ומהם: א. אם ניתן בתבשיל נוזלי לעשותו סמיך. ב. אם ניתן בתבשיל מוצק לעשותו עבה – ציפוי. ג. אם ניתן לתוספת צבע. ד. או לתוספת ריח. או כמבואר בכמה ראשונים, אם הוסיפוהו רק לתוספת נתינת טעם. כל דברים אלו הכללים בהגדרת "לדבוקי", שהיא בעצם הגדרה שהקמח הוא ה"טפל" בתבשיל. ונביא כעת את תמצית דבריהם המוכיחה את האמור.

וזה לשון הרא"ש (פ"ו דברכות, מובא גם בקצרה בב"י): "אמר רב יוסף נקוט דרב כהנא בידך דרב ושמואל דאמרי תרווייהו כל שיש בו מחמשת מינין מברכין עליו בורא מיני מזונות, וכן הלכתא, דהא רב יוסף מייתי מינייהו ראיה. הלכך **כל שעיקרו** מחמשת המינין, אפי' רובו ממין אחר, מברכין עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. אבל תבשיל שנותנין שם קמח להקפות המאכל ולדבקו, **לא חשיב עיקר** כדאמרינן לקמן (דף ל"ט א), האי תבשילא דסילקא דשדו ביה קימחא לדבוקי בעלמא הוא דעבידי ומברכין עליו בורא פה"א" עכ"ל.

וכ"כ התוס' רא"ש (ל"ו ע"ב) וז"ל: "הילכך כל דבר **שהעיקר מחמשת המינין**, אפילו רובו ממין אחר, מברכין עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין ג', אבל תבשיל שנותנין שם קמח

להקפות המאכל ולדבקו, **לא חשיב עיקר** כדאמרינן לקמן האי תבשילא דסילקא דשדו ביה קמחא לדבוקי בעלמא הוא דעבידא ומברכין עליו בורא פרי האדמה" עכ"ל.

וכ"ה בדברי השיטה מקובצת (ברכות ל"ז ע"א) בביאורו להלכה זו, וזה לשונו: "ולא עוד אלא אפילו בתערובות, כל זמן שאינו **מעיקר התבשיל** כלל, שאינו בא **לכוונת אכילתו כלל**, לא חשיב, וכדאמרינן לקמן בתבשילא דלפתא דיהבי ביה קמחא, דאף על גב דמפשי ביה קמחא, לא מברכינן אלא שהכל, משום דקמחא בההוא תבשילא לא אתי לכונת אכילתו כלל אלא לדבוקי בעלמא" עכ"ל. ומדבריו מתבאר עוד, שההגדרה "עיקר" נקבעת לפי כוונת אכילת האדם, האם הוא התכוין בעיקר אכילתו לדגן המועט או לדבר אחר.

וכ"כ השיטמ"ק לפרש בסוגיא דסילקא (בדף ל"ט ע"א), וז"ל: "ולא היא, אידי ואידי בורא פרי האדמה, והאי דמפשי ביה קמחא לדבוקי בעלמא הוא. פירוש וכיון דלאו מעיקר תבשילא אינו מברך עליו בורא מיני מזונות אף על גב דמפשי ביה קמחא, משום דקמחא בההיא תבשילא לא אתי לכוונת אכילתו כלל אלא לדבוקי בעלמא כמו שנכתב לעיל. **והיכי דהוי מעיקר תבשילא**, שמכוין בקמחא לאכילתו, אפילו פורתא מברך בורא מיני מזונות. דהא קיימא לן כרב ושמואל דאמרי כל שיש בו מחמשת המינים בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש" עכ"ל. הרי דפירש נמי את דברי רב ושמואל דמה שאמרו: "כל שיש בו", היינו שהוא העיקר.

גם המאירי (ל"ז ע"א ד"ה כל) ביאר את הסוגיא בדרך זו, ואף נתחדש בדבריו להדיא, שכל תוספת שבאה רק להוסיף ולמתק את הטעם, נחשבת טפל לגבי עיקר המאכל, וזה לשונו: "כל תבשיל מאלו הנזכרים שהם בדין בורא מיני מזונות, אם עירב בו דברים אחרים, כגון דבש ושמן ותבלין, אף על פי שהכניס בו מהן הרבה, הואיל ויש בו מחמשת המינים, **ושעיקר התבשיל קרוי על שם אותו מין מחמשת המינים**, אף על פי שרובו מדברים אחרים, הולכים אחר אותו המין, והוא שאמרו סמידא עיקר, ר"ל הקמח וכו'. אבל **אם עיקר התבשיל** מדברים אחרים, ומכניס בו קמח הרבה **למתק את הטעם**, או לעבות התבשיל, כדרך שעושים בתבשיל של גריסין, **אין הקמח עיקר** ואין הולכין אחריו, והוא שאמרו בפרק זה בתבשילא דליפתא דאפשא לה קמחא ואמרו עליה מברך ב"פ האדמה" עכ"ל.

ומדבריו מתבאר, דלא זו בלבד שהברכה בתערובת דגן נקבעת לפי העיקר בלבד, אלא שאם האדם נתן מעט דגן זה כדי להוסיף מעט טעם, גם פעולה זו מגדירה את הדגן הנוסף בה כ"טפל", ואותו מעט דגן הנוסף, אינו משנה את הדין לקביעת הברכה.

וכן כתב רבי אשר ב"ר חיים נביו ממונתשון, מתלמידי הרשב"א, בספרו הפרדס (שער הדגן), כי תוספת הבאה להוסיף טעם, נשארת בהגדרת טפל גם אם היא מחמשת המינין, וז"ל: "ואם ערב אחד מחמשת המינים בשום תבשיל **כדי להטעימו** או כדי לדבקו מברכין עליה בתחלה בפה"א ולבסוף בורא נפשות רבות, ואם של פירות העץ מברך בפה"ע וכדומה לזה. דגרסינן בפרק כיצד מברכין, אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן האי תבשיל דסילק מברך בפה"א והאי דשדו בה קמחא לדבוקי בעלמא עבדי ליה. וכ"פ הרי"ף ז"ל **והרמב"ם** ז"ל" עכ"ל. הרי מפורש דדייק הפרדס מהאי גמרא דגם נתינה מעט לתת טעם, חשיבא טפל לגבי העיקר. ובדבריו נתבאר עוד

דס"ל דרבינו הרמב"ם אינו חולק בדבר, שהרי הוא מזכירו כמסייע לשיטתו, ויתבארו הדברים במקומם במאמר זה לקמן.

וכן פירש בספר המאורות (לר' מאיר ב"ר שמעון המעילי מנרבונה, הובא בקובץ שיטות קמאי לברכות שם) כי רק אם הקמח נעשה עיקר הוא קובע את הברכה, וז"ל: "תבשילא דסלקא בורא פרי האדמה, ותבשילא דלפתא נמי, ואע"ג דשדו ביה קמחא לדבוקי בעלמא הוא, פירוש כיון **שאין הקמח עיקר התבשיל**, ולא מפשו ביה קמחא אלא לדבוקי בעלמא, כיון שעיקר התבשיל נעשה בלא קמח, מברך בורא פרי האדמה וכן פסק ה"ר משה" עכ"ל. ודברי הרמב"ם שציין יבוארו לקמן.

וכן נראה מדברי ספר על הכל (סי' י"ג), שדיבר על מאכל שהיה בזמנו, והעלה דרק אם הפת עיקר היא תקבע את הברכה, וז"ל: "ועל הקדייש שעושין משקדים ונותנים בו פת מספק' ליה להר"ם אם **פת עיקר** שנותנין בו לסעוד הלב הוא נתון בתוכו ומברכי עלי' בורא מיני מזונות, או שמ' הפת **אינו עיקר** אלא לדבוקי בעלמא" עכ"ל.

וכ"כ הרא"ה (בחידושיו לברכות ל"ז ע"ב) וז"ל: "ולא עוד אלא אפילו בתערובת, **כל זמן שאינו מעיקר התבשיל כלל, שאינו בא לכוונת אכילתו**, לא חשיב כלל, כדאמרינן לקמן בתבשילא דליפתא ויהבי ביה קמחא, דאע"ג דמפשי ביה קמחא לא מברכינן עליה אלא שהכל, משום דקמחא בההוא תבשילא לא אתי לכוונת אכילתו כלל אלא לדבוקי בעלמא" עכ"ל. הרי לך בדבריו הגדרה ברורה מה נקרא "עיקר התבשיל", שהיא - מה עיקר כוונת האדם לאכילה.

וכ"כ הגדרה זו הריטב"א (ברכות ל"ז ע"א ד"ה הכוסס), וז"ל: "וטעמא דמילתא דכשהוא בתערובת אפילו מועט, מ"מ לעיקר התבשיל הוא שם, ואע"פ שמרבה בשאר המינים והוו עיקר לגביה, מ"מ כיון דהוא מעיקר התבשיל, הוא חשיב וכו'. ולא עוד אלא אפילו בתערובת, כל זמן שאינו מעיקר התבשיל כלל, שאינו בא לכוונת אכילתו, לא חשיב" עכ"ל.

וכן נראית הבנה זו בלשון הטור (סי' ר"ח), שכתב לגבי חמשת המינים: "ואפילו **עירב בהם** דבש ושאר מינים, מברך עליהם במ"מ, וכו', הלכך תבשיל שהוא [ויש גורסין "שעיקר הוא"] מחמשת המינין, אפילו **עירב עמו** דברים אחרים עד שנעשו רוב מברך עליהן במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין ג'. אבל אם לא נתנו מהם בתבשיל אלא להקפותו ולדבקו בטלין בתבשיל" עכ"ל. הרי לך מדקדוק לשונו, כי דווקא כאשר חמשת המינין הם העיקר, ועליהם ולתוכן מערבין את הדבש ושאר הדברים, אז אע"פ שיהיו הדברים האחרים רוב לא בטלי בהו, דהרוב הטפל נכנס לעיקר, שהוא הדגן. ויש לציין כי לשון השו"ע בפסק ההלכה נמשכת אחר דבריו, וכדלקמן.

◆

ג.

ביאור דברי הרמב"ם

אלא שמלשון הרמב"ם ניתן לטעות ולסבור שלדעתו שכל דגן דיש בו הוספת טעם, עצם הוספת הטעם, גם אם הדגן מיעוט, גורמת לדגן להיות עיקר ולקבוע את הברכה. אלא אחר

העיון מתבאר שאין דעתו כן, וגם רבינו הב"י לא למד כן בדבריו. וכיון שחשוב ללמוד את דברי הרמב"ם בעומק ולא בשטחיות, נבאר היטב את הדברים.

וזה לשון הרמב"ם (פ"ג מהל' ברכות, הל' ד'): "קמח של אחד מחמשת המינין שבשלו בקדרה בין לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים כגון לביבות וכיוצא בהן, וכן הדגן שחלקו או כתשו ובשלו בקדרה כגון הריפות וגרש הכרמל וכיוצא בהן וכל זה הוא הנקרא מעשה קדרה, וכן כל תבשיל שערב בו מחמשת המינין בין קמח בין פת, בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות".

ובהל' ה' הוסיף: "במה דברים אמורים כשהיה המין הזה **חשוב אצלו** ולא היה טפלה, אבל אם היה אחד מחמשת המינין שעירב טפלה אינו מברך אלא **על העיקר** ופוטר את הטפלה, **וזה כלל בברכות** כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה בין שהיתה הטפלה מעורבת עם העיקר בין שלא היתה מעורבת".

ובהל' ו' הוסיף: "כיצד היא **הטפלה המעורבת** כגון לפת או כרוב שבשלו ועירב בו קמח של אחד מחמשת המינין כדי לדבקו אינו מברך עליו בורא מיני מזונות **שהלפת הוא העיקר וקמחו טפלה,** שכל דבר שמערבין אותו לדבק או כדי ליתן ריח או כדי לצבוע את התבשיל הרי זו טפלה, אבל אם עירב **כדי ליתן טעם בתערובות** הרי הוא עיקר, לפיכך מיני דבש שמבשלין אותן ונותנין בהן חלב חטה כדי לדבק ועושין מהן מיני מתיקה אינו מברך עליו בורא מיני מזונות מפני שהדבש הוא העיקר" עכ"ל.

והנה המעיין רואה לפניו כיצד הרמב"ם, שכל תיבה ותיבה אצלו שקולה ומדודה, חזר וציין כאן **ארבע** פעמים שהכלל בתערובת דגן הוא שרק אם הדגן הוא העיקר הוא הקובע את הברכה, ולא אם הוא טפל. הרמב"ם אף הוסיף וביאר, מה הכוונה "עיקר", וכתב שהוא כאשר אותו העיקר "חשוב אצלו", ופשוט שהכוונה בחשיבות נקבעת לפי כוונת האוכל, שעיקר כוונתו בתבשיל זה היא לצורך אכילת אותו דבר עיקרי וחשוב. וכמו שממשיך ומבאר, שאם הוא נותנו רק לתת צבע או ריח לא נחשב עיקר. ולכן גם בקמח הנותן על הלפת לציפוי, החשיבו טפל.

לפי זה תעלה קושיא מתוך דברי הרמב"ם, מדוע הוא כתב: "אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא עיקר", ואם נפרש את דבריו שהוא מדבר גם על דגן מועט שבא רק לתת תוספת טעם על המאכל המוצק העיקרי, יקשו כמה קושיות: א. כיצד זה לפתע שינה הרמב"ם את דבריו, ולאחר שביאר כמה פעמים שבתוספת דגן רק אם הדגן עיקר הוא הקובע אע"פ שהוא מיעוט, כעת הוסיף לחדש שתוספת טעם על העיקר מבטלת את העיקר והופכת את תוספת הטעם לעיקר? ב. מדוע הוא יצא לחלוק בזה על כל דברי הראשונים, שחלקם מובא לעיל. ג. מהיכן הוציא הרמב"ם חידוש זה מדברי הגמרא, שתוספת טעם גוברת על המאכל העיקרי והופכת לעיקר, רק מחמת שהיא באה לתת קצת טעם. ד. ובפרט יקשה עליו מדברי הגמרא, שבסוגיא דסלקא מבואר להדיא שגם ריבוי קמח על הירק נשאר טפל, אע"פ שברור שהוא מוסיף בו קצת טעם.

ומכח קושיות אלה נראה לי ברור, כי לא התכוין הרמב"ם כלל כאשר כתב "ליתן טעם בתערובת", לתוספת טעם דגן על דבר מוצק, דשם כמעט תמיד בא הדגן לתוספת עיבוי וציפוי, ואז הוא ישאר טפל. אלא כוונתו היא על אופן של הוספת דגן בתבשיל הנוזלי, כדייסא וכיו"ב,

וגם שם כוונתו היא שהדגן בא להיות עיקר כוונת האוכל, שיהא כאן דגן טעים לאכילה, וכל המים או הדבש הם סביב הדגן, ולכן אע"פ שהם רוב אין הם קובעים את הברכה, ואכן דעת הרמב"ם היא ככל הראשונים, וכהכלל העולה פשוט מדברי הגמרא.

וביאור זה עולה גם מדקדוק לשון הרמב"ם, שכתב "ליתן טעם **בתערובת**", שלשון זו מוכיחה באופן ברור, כי איירי כאן בתערובת דבר נוזלי, שעליה שייך לשון "תערובת", ולא בנתינת דגן על דבר מוצק, שהרי לא כתב כאן: "ליתן טעם באותו דבר". ומוכח דכוונתו כאמור היא למצב בו הדגן ישאר עיקר התבשיל ועיקר כוונת האוכל.

כביאור זה בדברי הרמב"ם כבר ביאר אחד מרבותינו הראשונים, הלא הוא בעל הפרדס (שער הדגן), שגם הוא העלה שהדבר הקובע את הברכה בהלכה זו הוא רק אם הדגן ניתן להיות עיקר, וכתב שכ"כ הרמב"ם, משמע שהוא לא הבין שיש לרמב"ם שיטה חדשה, והיא שמעט טעם "הופך" להיות עיקר הדבר,

ואלו דבריו: "ואם ערב אחד מחמשת המינים בשום תבשיל **כדי להטעימו** או כדי לדבקו מברכין עליה בתחלה בפה"א ולבסוף בורא נפשות רבות, ואם של פירות העץ מברך בפה"ע וכדומה לזה. דגרסינן בפרק כיצד מברכין, אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן האי תבשיל דסילק מברך בפה"א והאי דשדו בה קמחא לדבוקי בעלמא עבדי ליה. וכ"פ הרי"ף ז"ל **והרמב"ם** ז"ל" עכ"ל.

הרי לך ברור, שהפרדס כתב להדיא שתוספת דגן כדי "להטעימו", דהיינו לתת תוספת טעם בתבשיל, גם היא נחשבת בגדר "לדבוקי" כיון שהיא תוספת וטפילה על העיקר, ומדסיים שכן פסק הרמב"ם, פשיטא ליה שהרמב"ם לא יחלוק על האי דינא. וא"כ מוכרח שהוא הבין דמה שכתב הרמב"ם "ליתן טעם בתערובת", אין הכוונה לתוספת טעם בלבד, אלא להיות העיקר בתערובת, וכמו שחזר ושנה כן כמה פעמים בדבריו שם, והכוונה היא שכיון שהוא עיקר הטעם בתערובת, ונתנוהו שם לצורך עיקר אכילתו, אע"פ שהוא המיעוט הוא הקובע את הברכה.

כעת נוכיח, כי כאשר ביארנו את דברי הרמב"ם ובדברי הפרדס, כן למד אף רבינו יוסף קארו, בחיבוריו המאירים כסף משנה על הרמב"ם ובית יוסף.

◆

ד.

ביאור הב"י בכוונת הרמב"ם

ונקדים, דהנה בסימן ר"ד (בסופו), הביא הטור מחלוקת ראשונים, בענין דברים המרוקחים בדבש. שהוא סבר שהדבש עיקר והדבר המתרקח בו נחשב טפל, וא"כ ברכתו תהא שהכל, וסיים הטור: "אלא שחבירי חולקים עלי ואומרים שהדבש הוא טפל שאינו אלא לקיים הדבר המרוקח בו ולדבריהם יש לברך על של וורדים בפה"א שאינן עיקר הפרי כדבעינן למכתב לקמן והנני מבטל דעתי מפני דעתם" עכ"ל.

והבית יוסף שם, ציין תחילה את דעות הראשונים הסוברים כדברי החולקים על הטור, וז"ל: "ובענין דין זה שנחלקו בו רבינו וחביריו מתוך דברי ה"ר יונה בפרק כיצד מברכין (כ"ז ע"א, ד"ה אפילו) גבי שלקות מברך עליהם בורא פרי האדמה משמע שדעתו כדעת החולקין על רבינו וכן כתב הכל בו" עכ"ל.

לאחר מכן, העתיק הבית יוסף את דברי הרמב"ם האמורים בהלכות ברכות בסוף הל' ו' שכתב: "אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר לפיכך מיני דבש שמבשלים אותם ונותנים בהם חלב חטה כדי לדבק ועושים מהם מיני מתיקה אינו מברך עליו בורא מיני מזונות מפני שהדבש הוא העיקר" ע"כ, ודייק הב"י מלשונו: "ונראה מדבריו שאם לא היו נותנים החלב חטה כדי לדבק אלא כדי לאכול החלב חטה בדבש היה מברך בורא מיני מזונות".

ולכן העלה דין מדיוק זה, והוא: "ולפי זה הוא הדין לכל הדברים המרוקחים בדבש שמרקחים אותם כדי לאכלם בדבש שמברכין על הדבר המרוקח שהוא עיקר והדבש טפילה וכדברי החולקים על רבינו" ע"כ, משמע דס"ל להב"י דדעת הרמב"ם היא כדברי החולקים על הטור, ולכן יש לפסוק כמותם.

אלא שכעת הוקשתה לו מסקנה זו, מדברי הרמב"ם בעצמם, שהרי אם העיקר קובע את הברכה, כיצד נבאר את לשונו בנתינת טעם בתערובת, וז"ל: "ואיכא למידק שהרי כתב שאם עירב כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר והדבש כיון שהוא בא ליתן טעם בתערובת הוא עיקר ועליו יש לברך".

מקושייתו זו מובן כי הב"י הבין שדברי הרמב"ם על נתינת הטעם בתערובת, נאמרו אף על תערובת פרי בדבש ולא רק על חמשת מיני דגן (וכבר הקשה כן המג"א על דבריו, נדון בהם בהמשך), ולפיכך היה קשה לו, אם כל דבר שבא לתת טעם הופך להיות העיקר, מדוע בדבר המרוקח בדבש, לא יהפוך הדבש להיות עיקר, כיון שבמרקחת זו, הדבש כמובן הוא הדבר בעיקרי בנתינת הטעם.

ותירץ הב"י תירוץ יסודי בסוגיא, ואלו דבריו: "ואפשר, שכיון שהדברים המתרקחים הם **ניתנים לתוך הדבש אינם מתבטלים** לגבי דידיה, כל שלא באו לדבק לבד או כיוצא בהם, דהוי ליה דבש **תשמיש לדבר המרוקח**, ודמי לפירות ששלקום במים, שהם נכשרים לאכילה על ידי המים, ומברכין עליהם ברכתן הראויה להם ולא ברכת המים, הכא נמי דכוותה" עכ"ל. ודבריו אלו שבב"י הם דבריו בפירוש הכסף משנה על הרמב"ם בהלכות ברכות, מילה במילה.

הרי לך, שהב"י הבין כי דברי הרמב"ם במה שכתב: "ליתן טעם בתערובת", לא באו להגדיר יסוד חדש בהלכות ברכות, שכל מעט דגן שבא להוסיף טעם הרי הוא הופך להיות עיקר גם אם הוא טפל, אלא דברי הרמב"ם בתיבות אלו הולכים ומתאימים עם תחילת דבריו, בהם חזר ושנה שיטתו כמה פעמים, כי בכל תערובת הולכים אחר העיקר. וממילא, גם המשך דבריו, בתיבות: "ליתן טעם בתערובת", מתפרש בדרך זו, שדווקא כאשר הדגן ניתן להיות **עיקר** בטעם התערובת, וכמו הסולת בדייסא, שאע"פ שהיא מועטת מן החלב, הרי היא עיקר טעם המאכל, ולכן היא קובעת את הברכה.

ולפיכך בדין דבר המרוקח בדבש, שם סבר הב"י, יודה הרמב"ם שדבר שבא לתת טעם לא יקבע, שהרי כולם רואים ומבינים שאם באנו "לעטוף" שקד או בוטן בדבש, השקד או הבוטן הופכים להיות העיקר, והדבש, למרות רוב מתיקותו, נשאר רק "ציפוי" ועטיפה, בהיותו סובב הולך לדבר המתרקח בו, ומכיוון שהוא מוגדר ציפוי, הוא מוגדר טפל והוא לא יקבע את הברכה. ומזה גם נוכל ללמוד לנידון דידן, שלדעת הרמב"ם כל פירורים שיעטפו את השניצל, לא יוכלו לשנות את ברכתו, כיון שלעולם השניצל הוא העיקר והפירורים טפלים אליו, לפיכך אף אם הם יוסיפו בו טעם, לא יכולים יהיו לשנות ברכתו.

◆

ה.

סברת הב"י – תשמיש לדבר שעוטפו

סברת הבית יוסף סברא חזקה היא, ונראה לתת לה חיזוק מפשטות דברי הגמרא בברכות (ל"ט ע"א), גבי סלקא. שם בגמרא (כפי שנתבאר לעיל), היו נותנים את הקמח על גבי חתיכות הירק, ושם לא הביאה הגמרא ב' צדדים, אלא מיד הכריעה שמצב כזה נקרא: "לדבוקי בעלמא". ועדין היה מקום לשאול, מדוע מקרה כזה הוא כל כך פשוט לגמרא שהקמח הופך להיות טפל, אולי הקמח הגיע גם לכוונה נוספת, שהיא לסעוד את הלב (וכדברי תוס'), הרי בל נשכח שמדובר כאן בקמח שהוא ממיני דגן, והוא מאוד משביע. וכך יש לשאול גם על כל לשונות הראשונים שהביאו את דברי הגמרא, וכאשר דיברו על מקרה הלפת, ציינוהו כמקרה הברור ששם הקמח בא רק "לדבוקי".

אלא ודאי מוכח מכאן, שפשט הבנת דברי הגמרא בברכות וכל הראשונים, מבוסס בעצם על סברת הבית יוסף, כי כל דבר שמגיע בצורה שהוא עוטף דבר אחר, **עצם הצורה** מוכיחה עליו שעיקר כוונת עירובו היא סביב הדבר המרכזי שאותו הוא עוטף, ולכן לעולם הקמח יהא תשמיש לדבר שאותו בא לעטוף, ובין אם תהא כאן כוונה נוספת שהקמח בא להוסיף טעם, ובין אם תהא כאן כוונה נוספת שהקמח יוסיף שובע באכילתו, עדין צורת העטיפה מוכיחה ברורות שכוונת הוספת הקמח היא להיות עיטוף לחתיכת הירק ולעבות אותה, וזה עצמו קובע שהקמח הוא טפל.

בהמשך המאמר נראה כי בסברא חזקה זו השתמשו גם גדולי הפוסקים, הלא המה הרב כנסת הגדולה, הרב בית יהודה עיאש והרב פתח הדביר, למאכלים שהיו בזמניהם, וכולם השתמשו בסברא הנ"ל, כי כל דבר, בין קמח ובין דבש, אם הוא עוטף את המאכל עצם צורתו מוכיחה כי הוא טפל אליו, ולא משנה הטעם אשר יוסיף וכמותו אשר תהא, סברא שכאמור מוכחת מדברי הגמרא והראשונים.

מעתה נוכל לתרץ אף את קושיית המגן אברהם על דברי הב"י, שכן המג"א (ר"ד סקכ"ה) בסופו הקשה על הב"י, הכיצד זה הבין את הרמב"ם לכאורה כפשוטו, שדין נתינת טעם קובע את הברכה, הלא פשוט שלא נתחדש דין זה שהטעם המועט קובע את הברכה, אלא דווקא בחמשת

מיני דגן, וכיצד הביא ממנו הבית יוסף ראייה לענין דבר המרוקח בדבש. והוסיף להקשות, וכי מי שיתן מעט בצלים או חומץ, שטעמם חזק גם בכמות מועטת, וכי טעמם זה יקבע את הברכה? וסיים: "וצ"ע על הרב ב"י ורמ"א שנדחקו בזה".

אמנם לפי מה שהארכנו לבאר, מתיישבת קושייתו ממילא, כיון שבאמת לעולם לא עלתה על דעת רבינו הב"י דבר זה, שכל דבר שבא לתת טעם יקבע הוא את הברכה. הגע בעצמך, וכי מעט פלפל שחור יקבע את הברכה בכל דבר שהוא ניתן בו, וכן כל כיו"ב? אלא פשוט שתיבות "ליתן טעם" בתערובת אינן כפשוטן, כמו טעם של תבלין, אלא הכוונה היא לדבר שנתכנס לתערובת, ומכניסים אותו בכוונה על מנת לטעום ולאוכלו כך שהוא יהיה עיקר בתערובת, וכגון סולת שמערבים בחלב לצורך אכילת דייסא, שנתינת הסולת המועטת קובעת את עיקר התבשיל כי כוונתינו לטעום ממנה ולא מהחלב דווקא, ולכן אז אותו מיעוט חשוב הופך להיות עיקר ולא מתחשבים ברוב.

והבין הבית יוסף, שמזה שכלל הרמב"ם דין עיקר וטפל עם דין תערובת דגן, **שאין כאן** חידוש מיוחד בדגן שאם הוא בא לתת טעם הוא הופך להיות עיקר, אלא גם דין תערובת דגן נכנס בכללי עיקר וטפל השייכים בכל הברכות. ולכן יצא לדון על דבר המרוקח בדבש, ששם פשוט שהדבש אינו "תבלין" (כמו שרצה להבין במג"א) אלא הוא בא ממש להיות חלק מהתערובת, ובכל זאת העלה שאע"פ שהדבש הוא גם מרובה וגם נרגש טעמו ביותר, אעפ"כ אינו רק תשמיש לדבר המתרקח בו, ולכן הדבר המתרקח הוא יקבע את הברכה כי הוא נשאר העיקר ואליו כוונת האוכל, וכוונת נתינת הדבש היא רק להיות ציפוי וטפילה.

ומזה מובן גם המשך דברי הרמב"ם והשו"ע, שלפיכך: "מיני דבש שנותנים שמבשלים אותם ונותנים בהם חלב חיטה (היינו קמח) כדי לדבק (ר"ל לעשותו יותר סמיך), ועושים מהם מיני מתיקה, אינו מברך בורא מיני מזונות, מפי שהדבש הוא העיקר" עכ"ל. כעת הדברים נהירים וברורים, שאדרבה, כאן גבר הדבש על מעט הקמח, לפי שהוא הפך להיות עיקר כוונת האוכל, לאכול את הדבש ומיני המתיקה, והקמח ניתן בו רק לעשותו סמיך ועמיד יותר, ואע"פ שסמיכות זו **מוסיפה טעם**, להיותו פריך יותר, פשוט דלא מתחשבים בה כלל ועיקר, לפי שמוגדרת היא כטפילה לעיקר, לפיכך לעולם היא לא תקבע את הברכה.

לאחר שנוכחנו באר היטב, את כוונת הבית יוסף בהבנת הרמב"ם, ברור הוא כי מה שהעתיק הבית יוסף את לשון הרמב"ם בסימן ר"ד סעיף י"ב, סמך הוא על המעיין בחיבורו הגדול בית יוסף, כדי שיבין היטב כי תיבות "ליתן טעם בתערובת – הרי הוא עיקר", אין כוונתן כפשוטן, אלא הכוונה היא כדביאר בב"י, דטעם זה הוא העיקרי בתבשיל ובתערובת. מעתה ברור הוא כי המעתיק או מביא ראיה מדברי השו"ע האלו לחדש יסוד שטפל הנותן טעם הופך לעיקר, לומדם בשטחיות והופך את כוונת המחבר.

הרי לך כי דברי הרמב"ם בהלכות ברכות, נלמדו ע"י רבינו הפרדס, ואף ע"י רבינו יוסף קארו בחיבורו כסף משנה על הרמב"ם ובית יוסף על הטור בדרך אחת, והיא הדרך המתאימה לדקדוק לשונו, וממנה עולה כי נתינת הטעם האמורה ההופכת להיות עיקר, היא דווקא כאשר

הדבר המטעים אינו ציפוי לדבר העיקרי בכוונת האוכל, שאז לעולם הוא ישאר טפילה לו ותשמיש לדבר שעוטפו, אלא איירי בגוונא שנתינת הטעם היא עיקר התבשיל, וכמו שנתבאר.

◆

ו.

בירור כוונת דברי הרשב"א

כעת פנינו מועדות אל דברי הרשב"א, שגם ממנו דייקו רבים את היסוד שטעם גובר על העיקר, ולפיכך נצא לדקדק בלשונו ולראות אם אכן כנים הדברים בפירוש דבריו.

הרשב"א (בחידושיו לברכות דף ל"ז ע"א ד"ה דובשא), מבאר את הנידון בגמרא של תערובת סולת ודבש, האם הדבש עיקר או הסולת. וכאשר הוא ביאר את ב' צדדי הגמרא, ביאר כי מאן דאמר דבש עיקר, זהו משום שהוא הרוב, אך המאן דאמר שהסולת עיקר, לא כא לחלוק על המציאות, והוא מודה שהדבש הוא הרוב, אלא דאעפ"כ נחשבת הסולת עיקרית, כיון שעל ידה נכשר המאכל לאכילה.

וזה לשונו: "דובשא עיקר, פירוש רובו דבש ומיעוטו סולת. ואי נמי, עיקרו מחמת דבש, וסלתו **להטעימו ולהכשירו**, ומכל מקום כיון דסלתו מעורב בו **להכשירו**, מברכין על הסולת כדאסיקנא מהא דרב ושמואל. ולא דמי לתבשילא דליפתא, דאף על גב דמפשי ביה קימחא לא מברכינן עליה אלא שהכל, דהתם משום דקימחא **לאו להכשיר** ולמיהב ביה טעמא, מערבין ביה אלא לדבוקי בעלמא, אבל הכא **דלאכשורי** תבשילא איהו עיקר ועליה מברכין" עכ"ל.

והנה, אם יבוא מאן דהו להוציא הבנה מדברי הרשב"א, כי ממילת "להטעימו" שכתב, עולה חידוש שכל מעט דגן שבא לתוספת טעם הוא הופך להיות העיקר, ואף גובר על עיקר המאכל, יקשו עליו מספר קושיות: א. אם זו כוונת הרשב"א, מדוע הוא הוסיף את המילה "ולהכשירו", ואף מזכירה ארבע פעמים בתוך לשונו. מה לי ולתיבה זו, הלא עיקר העיקרים הוא תוספת הטעם, להבנה זו. ב. ועוד, אם זאת כוונת הרשב"א, הכיצד זה הבינו הבית יוסף בשתיקה, בסמיכות לדברי הרא"ש שהקדים לו, שדעתו שרק אם **עיקרו** מחמשת מיני דגן מברך עליו. היה לו לרבינו הב"י לציין כי דעות חולקות הם, הרא"ש והרשב"א.

ולפיכך נראה ברור, כי כוונת הרשב"א כאן (או עכ"פ הבנת הב"י ברשב"א), כי לא בא הרשב"א לחלוק על דברי הרא"ש, ולמימר כי מעט דגן הטפל יקבע את הברכה, אלא כוונתו **להגדיר**, מה נקרא עיקר, וזה עיקר חידוש הסוגיא כאן, שהעיקר אינו נקבע כאן עפ"י הרוב. והוסיף הרשב"א ללמדינו, כי במקרה הזה של הדבש שהיה מרובה, מ"מ לא היה ניתן לאכול אותו לרוב מתיקותו, לולי שהוסיפו בו את מיעוט הסולת. נמצא שתפקיד הסולת כאן היה **להכשיר** את הדבש לאכילה. במקרה כזה, שהדגן ניתן להכשיר את הרוב לאכילה, יש תפקיד מאוד חשוב ועיקרי לדגן, ולפיכך מיעוטו הופך להיות עיקר, שכן בלעדיו לא היה ניתן כל המאכל הכולל לאכילה.

וע"ז ממשיך הרשב"א ודן לגבי תבשיל הלפת, וכבר נתבאר בתחילת המאמר שהרשב"א סבר לפרש גמרא זו על נתינת הקמח בתוך מי התבשיל, ולפיכך מבאר שאין זה דומה לנידון הדבש,

ששם נתינת הקמח במים באה רק להוסיף סמיכות, ולא לעשותו ראוי לאכילה, וכאן הקמח עשאו ראוי לאכילה ולכן הוא עיקר.

מעתה פשוט שכוונת הרשב"א במה שאמר: "להטעימו" וכן "למיהב ביה טעמא", אינה לתוספת טעם מועטת לדבר העיקרי, אלא שכיון שהדבר לא היה ראוי לאכילה לולי הקמח, הרי שהטעם של הקמח בדבש מכשירו לאכילה, ולכן הוא הופך להיות עיקר. והמתעלם מחיבור המילים בין "להטעימו" ל"להכשירו", ומחדש שכל תוספת טעם בדגן הופכת להות עיקר, מכניס בדברי הרשב"א דברים שלא עלה על דעתו לאומרם.

וכן נראה מדברי הרשב"ץ (בפירושו לברכות ל"ז ע"ב), שסבר כשיטת הרשב"א דדבר הבא להכשיר המאכל חשיב עיקר, וז"ל: "שכיון שהסולת הווא מעורב בו **להכשירו**, על הסולת מברכין, ואפילו תאמר שהרוב הוא הדבש. ולא דמי לתבשילא דליפתא וכו', דהתם הוא משום דקמחא לאו להכשירו וליתן בו טעם מערבין בו, אלא לדבוקי בעלמא, אבל הכא דלאכשורי תבשילא איהו עיקר ועליה מברכין" עכ"ל. הרי דאף מדבריו מוכח דעיקר לשונו הוא ענין ה"להכשיר" את המאכל ולעשותו ראוי לאכילה, ורק מיעוט לשונו היא ענין הנתינת טעם, ופשוט שהכוונה ליתן בו טעם ולעשותו ראוי לאכילה.

וכהבנה זו בדברי הרשב"א, ראיתי שכתב הרב אברהם יצחקי (מרבני אה"ק לפני 400 שנה) בספרו זרע אברהם (או"ח סי' א'), וזה לשונו: "הנה נלמד מדברי הרמב"ם והרשב"א, שכל שהדבש **אינו ראוי ליאכל לבדו**, והקמח המתערב בתוכו מכשירו ליאכל ומטעימו, הרי הקמח עיקר ועליו ראוי לברך. ובנידון דידן (בענין התירוש שדן שם), נמי אנן סהדי שהתירוש הזה כשתיבש ויעשה דבש, אינו ראוי ליאכל כי אם ללפת בו את הפת, והקמח הזה מטעימו ומכשירו ליאכל לבדו, פשיטא לי שיברך עליו בורא מיני מזונות" עכ"ל.

הרי לך ברור שהבין הרב זרע אברהם, כי דברי הרשב"א במה שאמר "מטעימו ומכשירו" לא באו כלל לחדש לנו סברא, שכל דבר המוסיף טעם יגבר על העיקר ויקבע את הברכה, אלא דווקא אם לא היה ניתן לאכול את המאכל בלעדיו, וממילא באופן זה הוא המכשיר את המאכל ועושהו ראוי לאכילה, ולפיכך הוא נהיה עיקר וקובע את הברכה, ולא זולת זה.

וכן הבין הרב יצחק הררי (מגדולי חכמי אר"ץ) בספרו שו"ת זכור ליצחק הררי (סי' נ"ה, דף צ' ע"א), שתמה על הרב עיאש שדן על מאכל מסויים שנעשה מקמח ויין, והוא העלה שהקמח נחשב טפל, וכתב לתמוה עליו שכן הקמח עיקר ולא היה המאכל נאכל בלעדיו, וז"ל: "אלא שהקמח הזה הוא **להטעימו ולהכשירו**, שאילולי הקמח **לא חזי למיכל** כולי האי כמו השתא, ונמצא שהקמח הוא העיקר ומברך מזונות" עכ"ל.

הרי לך שהשתמש הרב בלשון הרשב"א המפורסמת: "להטעימו ולהכשירו", וביארה פשוט שכוונתה היא להכשיר את המאכל ולעשותו ראוי לאכילה, וזה הפשט "להטעימו", ולא להוסיף בו איזה טעם שיהיה. וכך הוסיף לנמק את פסקו (בד"ה באופן) בענין מאכל שקדים ויין קרוש העוטפם עם סולת, שלולי הסולת לא היה ניתן לעוטפו ולחבר את היין לשקדים, ונמצא הקמח מחזיק את כל המאכל ומכשירו לאכילה, עי"ש בדבריו. הרי לך פשוט שלא עלה על דעתו לבאר שהקמח יהא עיקר מחמת תוספת הטעם בלבד שמתערבת כאן באותו ממתק ומאכל.

וכן מצאתי שביאר הרב פתח הדביר (ר"ח סק"ג) את הלשון "להכשיר ולהטעים", שכל הכוונה שם היא לא להוספת הטעם, אלא להכשיר את המאכל ולעשותו **ראוי לאכילה**. שכן שם הוא דן על ממתק הנקרא בלשונם "נישאסטה" שהיה מדבש, והיו מערבין בו קמח. והרב מבאר שכיון שכל מטרת הקמח היא להעמידו ולהחזיקו ולתת לו קיום, נמצא שהקמח הניתן בו אינו רק לדבוקי בעלמא, אלא הוא גורם לו להיות ראוי למאכל, ולכן תהא ברכתו מזונות. ונעתיק את עיקר דבריו שם, וז"ל:

והשתא הדרן למאי דאמרן דעיקר הדין תלוי שאם בא להכשיר ולהטעים המאכל חשיב עיקר ומברך במ"מ, ואם לא בא אלא לדבק בעלמא הסוכאר הוא העיקר ומברך שהכל. ולכאורה נראה דזאת הנישאסטה הניתנת ברחטיליקון אינו אלא לדבק, דהא קא חזינן שבלילתן רכה ולא קשה כשאר מיני מתיקה כחקאיק ודומיו ואין לו קיום וגמר תיקון שתהא כולה מחוברת גוף אחד, אלא ע"י תערובת הנישאסטה הלזו, דאי לא הא לא קיימא, ונמצא שהוא לדבק בעלמא וברכתו שהכל. אפשר דאכן אף שניתן לדבק, ניתן ג"כ להכשיר המאכל ולשבחו,

וכן נראה דאתאן לפסק דינו של הרב פר"ח ז"ל, דכל דיהבי ביה קמחא לשתי סיבות, לידבק ולטעם, **דזולתו לא הו חזי לאכילה** כ"כ, הגם דהמיעוט הוא הקמח והרוב הוא הסוכר מברך במ"מ" עכ"ל.

נמצא כי אם נכלול את כל האופנים המתבארים בדברי הראשונים בהם הדגן הופך להיות עיקר, נמצא כי מתחלקים הם לב' אופנים: א. אם כוונתו שהדגן יהא עיקר המאכל, מאיזה סיבה שלא תהא, הן אם הוא יותר טעים, הן אם הוא יותר משביע וסועד הלב, הרי שאע"פ שהדגן מיעוט, המיעוט הופך להיות עיקר המאכל, וזה המבואר בגמ' וברוב הראשונים. ב. מה שהוסיף כאן הרשב"א, שכאשר נתן מעט דגן בתוך תערובת, **שלא היה ניתן** לאוכלה לולי הדגן, כגון הדבש לרוב מתיקותו, גם אז מיעוט הדגן הופך להיות עיקר וגובר על הרוב, וקובע את הברכה.

ולא מצאנו בכל דברי הראשונים מי שיכתוב כי מעט דגן שבא להיות ציפוי, אם הוספתו תוסיף טעם במאכל הוא יגבר על העיקר רק מחמת תוספת הטעם שלו ויקבע את הברכה.

ולפיכך מה שמצאנו לכמה ממחברים שעשו מחלוקת בין דברי הפרדס והמאירי, אשר כתבו במפורש כי דבר שבא להוסיף מעט טעם אינו נחשב עיקר, לבין דברי הרמב"ם והרשב"א הנ"ל, דין גרמא להו שלמדו דברי הרמב"ם והרשב"א בשטחיות, ולא נחתו לדקדק בלשונם כדבעי, ובפרט ללכת לאור ביאורי מרן הב"י בדעת הרמב"ם, והרבו מחלוקות ללא צורך. ובפרט שלא נתנו לב שהפרדס בעצמו מביא את דברי הרמב"ם ולא חולק עליהם. ונמצא שכולם הלכו בתלם אחד, להורות כי לעולם הדגן המועט יקבע את הברכה רק אם הוא העיקר, וגדר העיקר הוא אם נתנוהו על מנת שיהא עיקר המאכל, או כדברי הרשב"א שאם בא להכשיר המאכל לאכילה נמי נקרא עיקר.

ומכאן שאין ראייה כלל מדברי הרשב"א וסברתו לענין השניצל דידן, שהרי לעולם לא ניתן לומר שפירורי השניצל **מכשירים** אותו לאכילה, שהרי כולי עלמא ידעי שניתן להכין את השניצל גם ללא הפירורים, כגון בצלייה או בצורת "מוקפץ" בעירוב ירקות, או בצורת "סושי",

ושאר אופנים הידועים, וא"כ כל חידושו של הרשב"א אינם ענין לנידון ברכת השניצל וזה פשוט.

ולא נעלם מעיני לשון הריב"ב (רבי יהודה ב"ר ברכיה בפירושו על הרי"ף לברכות שם, דף כ"ו ע"א מדפי הרי"ף), שכתב כי זהו מה שרב ושמואל באו ללמדינו: "שכל תבשיל שמעורב בהם מין מחמשת המינין **ליתן טעם בתבשיל**, אותו המין הוא חשוב לעיקר מפני חשיבותו ומברך עליו, אם הוא נתון בתבשיל לשאר דברים ושלא ליתן טעם בתבשיל, אינו חשוב כעיקר ומברך על המין האחר שהוא עיקר" עכ"ל, וממנו יש מקום לכאורה לסברא המחודשת שתוספת טעם הופכת להיות עיקר. ולשונו היא היחידה מכל הראשונים שהזכירו רק ענין הטעם בלבד כתנאי להיות חשוב בתבשיל.

ונראה לי שגם הוא לא התכוין כפשוטו לתוספת טעם בלבד, דהיינו שיש כמה טעמים בתבשיל, והדגן בא גם להוסיף את טעמו המיוחד, שאז בטל הוא בשאר הטעמים. אלא כוונתו בלשון "ליתן טעם" היינו לתת את הטעם **היחיד** בתבשיל, שלולי הדגן לא היו בתבשיל טעם ונמצא שהוא כדברי הרשב"א. וההוכחה להבנה זו היא מה שכתב: "הוא חשוב לעיקר מפני חשיבותו", ואם מדובר רק בטעם דגן הנוסף ומתערב עם שאר טעמי התבשיל, איזו "חשיבות" נתחדשה כאן על ידו? אלא ודאי שהוא הוסיף את עיקר הטעם שלא היה בלעדיו, וזאת חשיבותו. וגם אם ירצה המתעקש לא להבין כן, ולאפושי פלוגתא, עדיין יחיד הוא בדבריו אלה מכל הראשונים, ומכל דברי הפוסקים ודברי השו"ע מוכח שלא כהבנה זו, וכמו שיתבאר.

◆

ז.
בדברי העולת תמיד

וראיתי שיש נסמכים על דברי העולת תמיד, שהעלה שיש בדבר מחלוקת ראשונים, שיש אומרים שאם בא לתת טעם הופך להיות עיקר. אולם פתחתי את העולת תמיד וראיתי שאינו כן, אלא כל דבריו נסובים על דברי הרא"ש והרשב"א הנ"ל מתי מיעוט דגן הופך להיות עיקר, וציין הרב שדברי הרשב"א **חולקים** על דברי הרא"ש, דלהרא"ש לעולם הדגן צריך להיות העיקר, ולהרשב"א הדגן קובע גם את בא רק להכשיר את המאכל לאכילה, אפילו שעיקר התבשיל אינו מהדגן, ואח"כ דייק דמסתמות השו"ע נראה דס"ל כהרשב"א. ונדון לקמן בבירור דברי השו"ע ולשונו. וז"ל: "משמע מדבריו (דהרשב"א) אפילו אין החמשה מינים עיקר אלא **דלאכשורי תבשילא** באין, מ"מ מברכין בורא מ"מ" עכ"ל.

אלא שתמהתי על דבריו, מדוע הכריח שיש מחלוקת ביניהם, הלא אפשר ללמוד בפשטות, וכך מורה פשטות לשון הב"י, ששניהם מודים זה לזה, דהרא"ש דיבר רק באופן כללי, ללמדינו שמעט הדגן קובע כל עוד שהוא העיקר, והרשב"א רק בא להוסיף אופן נוסף מתי דגן יהא עיקר, והוא בעת שהוא בא להכשיר את המאכל להיותו ראוי לאכילה, ומנא לן שהרא"ש חולק עליו בזה.

ומתוך הדברים אתה למד שאף העולת תמיד לא למד בדברי הרשב"א שכל מעט דגן שבא לתת תוספת טעם הוא ההופך להיות העיקר, ואדרבה, בתוך לשונו לא נזכרה לשון "להטעימו" אפילו פעם אחת, רק לשון "להכשיר", הרי שהבין פשוט כמשנ"ת, שלא בא הרשב"א רק להוסיף אופן שבו הדגן יהא עיקרי וחשוב, והוא כאשר מתקן את המאכל ומכשירו להיות ראוי לאכילה, ותו לא מידי.

◆

ח.

קמח הניתן בשקדים

ולהשלמת הענין, נביא את דברי התוס' בברכות (ל"ו ע"ב ד"ה כל), שכתבו: "וכן כשנותנין קמח לתוך שקדים שעושים לחולה, אם עושין אותו כדי שיסעוד הלב, אז צריך לברך בורא מיני מזונות, ואם לדבק בעלמא, אינו צריך לברך בורא מיני מזונות. וטוב להחמיר ולגמעו בתוך הסעודה לאחר ברכת המוציא, ופטור ממה נפשך" עכ"ל.

מתוך לשונם לא מבואר כיצד מדובר, האם בשקדים העטופים בקמח או באופן אחר. ויש שרצו להביא מכאן ראיה לקמח הנדבק למאכלים, שאם הוא בא להוסיף שביעה הוא יהפוך לעיקר.

אמנם, מלשונם שכתבו: "להחמיר ולגומעו", מוכח שהנידון שם הוא לא על שקדים ממש, אלא על חלב שקדים שהיו עושים לחולה, והיו מערבין בו קמח. ככל הנראה החולה לא יכול היה לאכול דבר מוצק, וכדי לחזקו עירבו את הקמח המשביע ומחזק בתוך נוזל של חלב שקדים, ובזה העלו התוס' שאם מוסיפים את הקמח בחלב לסעוד הלב, אז הופך הקמח להיות עיקר בנוזל שניתן לתוכו, שזה אופן של מיעוט דגן ההופך להיות עיקר.

גם השו"ע בסעיף ג' העלה את דבריהם להלכה, וגם הוא כתב: "וטוב להחמיר **ולגומעו**", הרי שגם הוא הבין שהנידון כאן הוא על עירוב קמח בחלב שקדים.

ונראה שהטעם שהעלה השו"ע גם את סוף דבריהם, דלעולם טוב להחמיר בכה"ג, הוא משום דבאופן זה ששמים קמח בחלב עבור החולה, קשה מאוד לשער האם אין כאן כוונה, אפילו חלקית, לצורך החולה, להשביעו ולחזקו, ולפיכך ראוי תמיד להחמיר בכה"ג.

גם בשו"ת גינת ורדים (כלל א' סי' כ"ד ד"ה ונחזור עמ' מ"ח) נראה פשוט שהבין שמדובר בחלב שקדים, לפי כל הענין המדובר שם. וכן מוכח פשוט מדברי המשנה ברורה (סקי"ב), שהבין את דברי המג"א שכתב ע"ד השו"ע "לאוכלו", שמדובר בנוזל סמיך ש"אוכלים" אותו, עי"ש.

◆

ט.

בירור דעת השו"ע

נמצא עד כה, כי מצינו ג' אופנים בדברי הראשונים אימתי עירוב דגן בתבשיל הופך להיות עיקר: א. שיטת הרא"ש ושאר הראשונים: שכאשר הדגן הוא עיקר כוונת התבשיל, הוא קובע,

אע"פ שהוא המיעוט. ב. שיטת הרשב"א: שגם אם הוא טפל, אם הוא בא להכשיר את המאכל ולעשותו ראוי לאכילה, ג"כ הוא נחשב עיקר וקובע את הברכה. ג. דברי התוס': שאם בא לסעוד הלב, נחשב עיקר, והביאם השו"ע לפסק הלכה בסי' ר"ח סעיף ג'.

ובסעיף ב', אע"פ שסתם השו"ע קצת את לשונו, מ"מ מדיוק דבריו נראה דפסק כהרא"ש, שכן תחילה כתב: "חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן **ועשה מהם תבשיל**, כגון מעשה קדירה וכו', אפילו **עירב עמהם** דבש הרבה יותר מהם או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות". הרי שתחילה דיבר על תבשיל הדגן, שהוא העיקר, שעליו מוסיפין דבש ושאר דברים, ולכן העיקר נשאר בעיקרו. וממשיך השו"ע וכותב: "אבל אם לא נתן **הדגן בתבשיל** אלא לדבקו ולהקפותו, בטל בתבשיל" עכ"ל, ומלשון "הדגן בתבשיל", נראה שמוסיף את הדגן כדבר טפל על דבר שהוא עיקרי, ולכן הוא בטל בו.

וכן נראה מסימן ר"ד סעיף י"ב, שהעתיק השו"ע את לשון הרמב"ם דכל שהוא עיקר ועמו טפילה, מברך על העיקר ופוטר הטפילה, ושם ביאר הרמב"ם דין זה גם על ה' מיני דגן, ונתבאר באורך לעיל.

אולם, שיטת הרשב"א שמעט דגן טפל שבא להכשיר המאכל נחשב עיקר, אע"פ שהיא הובאה בבית יוסף ללא כל הערה, לא מצאנוה מפורשת בשו"ע. והעולת תמיד הנ"ל סבר דמדסתם השו"ע וכתב "עירב עמהם", משמע דכלל אף את דעת הרשב"א. וצ"ע כיצד למד מפורש מן הסתום, ואדרבה דיוק לשון השו"ע מורה יותר כדעת הרא"ש וכמשנ"ת.

ולגבי דעת הרשב"א יש לומר דתלי הדבר בדברי הפוסקים בכלליהם, האם דעה שהובאה בבית יוסף בלבד ולא הובאה ונתפרשה בשו"ע האם אמרינן דחזר בו השו"ע מדלא הביאה, אע"פ שלא העיר עליה בב"י מאומה, או דמסתמות הלשון ליכא הוכחה, ומדנתפרשה דעה זו בבית יוסף בסתם יש לחוש לה. ומכל מקום, מדברי חלק מהפוסקים שהבאנו לעיל מוכח דסברי את דברי הרשב"א להלכה, וכן הביא המשנ"ב בסקי"ז את לשון הרשב"א כפירוש לדברי השו"ע.

אמנם את הסברא כי כל דגן הניתן בתבשיל רק לטעם הופך להיות עיקר, מלבד שלא מצאנו מקורה ברור, אף בדברי השו"ע לא מצאנוה כלל.

◆

י.

ראיות מדברי הפוסקים

לאחר שנתבררה דעת הראשונים והשו"ע בנידון השניצל, יש להוסיף את גדרי ההלכה האמורה מדברי רבותינו הפוסקים במאות השנים האחרונות ליסודות אלו, ומהעיון בדבריהם רואים שגם הם הבינו שמעט דגן הניתן על גבי הדבר העיקרי, אינו משנה את מהותו לענין הברכה.

בראש ובראשונה נביא את דבריו עט"ר רבי חיים בן עטר, בעל האוה"ח הקדוש, אשר מדבריו רואים להדיא את היסודות האמורים, באשר הוא דיבר כמעט במדוייק על ענין השניצל,

שכן עוד בדורו היו מטגנים את הדגים בקמח (כאשר עושים גם כיום בפירורי לחם), ועם כל זאת הביא הרב דאע"פ שהקמח המצופה בהם נותן בהם מעט טעם, אין הוא קובע את ברכתם כלל, אלא רק הדגים שהם העיקר.

דבריו מופיעים בספרו פרי תואר (סי' קי"ג סקי"ד), וזה לשונו שם: "דגים קטנים וכו' – ולפעמים שעושים אותם בקמח כדי לטגנם, אין בכך כלום, ובתר העיקר אזלינן והם הדגים. והגם דכל דאית ביה מחמשת מיני דגן הוא העיקר, שאני כה"ג דעיקר שעושים הקמח הוא כדי שלא ידבקו הדגים במחבת. **והגם שמוסיף קצת טעם** מחמת הקמח, עם כל זה לאו להכי עבידי ושרי. ודמיא הא למה שכתבו התוס' שעושין אותו לדבוקי בעלמא. ולא מבעיא לדעת הרשב"ץ שהביא הב"י, דקא שרי מיני מתיקה שעושים הגויים מקמח ודבש דשרי כה"ג, אלא גם לסברת הפר"ח במלב"ן יודה בכה"ג **דדוקא בהיכא דהקמח מכשיר** המשקה. וגם לא דמי למיני מתיקה שעושים הגויים מסולת ודבש, שע"י הסולת נתקן הדבש לאכילה, משא"כ בקמח שעושים על פני דגים אין עושים אלא דבר מועט שלא ידבקו במחבת, ולא דמי להרסנא דקאמר הש"ס קמחא עיקר" עכ"ל.

הרי לך להדיא דסבר דרק אם היה הקמח מכשיר את הדגים לאכילה, ולולי הקמח לא היו ראויים לאכילה, היתה לקמח חשיבות. הא לאו הכי, כל שראויים הדגים לאכילה גם ללא הקמח, לא מעלה הקמח ולא מוריד, גם אם הוא מוסיף בהם מעט טעם ופריכות.

גם הרב פונטרימולי בספרו פתח הדביר (סי' ר"ח סק"ג, דף נ"ג ע"ב), יצא לדון באורך על ממתק שהיה נוצר בזמנם ונקרא נישסאטה (והבאנו לעיל מדבריו), הוסיף בתוך דבריו להביא את דברי הר"ח בן עטר שדן על הדגים המטוגנים, והוסיף לחזק את פסקו שאין לברך על הדגים המטוגנים בקמח מזונות, ולא רק מטעם שהקמח לא בא להכשיר את המאכל לאכילה, אלא שעצם זה שהקמח עוטף את הדגים, זה עצמו מגדיר את הקמח כטפל וכתשמיש לדבר העיקרי, שהם הדגים.

את דבריו הוא מבסס בין השאר על פסק הגאון בעל כנסת הגדולה, שדן על שקדים המחופים בסולת, שגם שם נתעוררה השאלה האם הסולת העוטפת את השקדים תקבע את ברכתם, והעלה שם הרב דעטיפת הסולת בטילה לעיקר והם השקדים (דבריו אלה הובאו להלכה גם בכף החיים סי' ר"ד אות נ"ה עי"ש), ומזה הוכיח הרב פתח הדביר, שהוא הדין בנידון הדגים המטוגנים בקמח.

וזה לשונו: "עוד בה נלע"ד להוסיף דמטעם אחר גם הרב פר"י יודה בדגים מטוגנים דקמחא אינו עיקר והוא, **דהדגים איתנהו בעינייהו, והקמח לתשמיש הדגים הוא בא,** ודמי למ"ש הרב החבי"ב ז"ל (הוא רבי חיים בנבנישתי בעל הכנסת הגדולה) באו"ח שכנה"ג סי' ד"ר הגהב"י אות ג', דשקדים שמחפין אותן בצוקר וסולת קלוי הנקרא קונפיטיס, אע"פ שהפרי חפוי מכל וכל ואינו נראה, מברכין עליו בורא פרי העץ, דלא גרע מפרי נימוח לגמרי דמברכין על הפרי ולא על הצוקא"ר ע"ש, הרי דהגם דהסולת הזה המחפה השקדים **לא יבצר דיתיב אי זה טעם** בקונפיטי, אפילו הכי כיון שאינו אלא **לשמש השקדים** והשקד שלם בתווכו כברייתו לא בטל לגבי אחריני,

הכי נמי בדג שהוא שלם כברייתו, הוא העיקר **ולא חוששין אנחנו למה שמוסיף קצת טעם**" עכ"ל.

ועוד מצינו לחד מגדולי הפוסקים, הוא רבינו יהודה עייאש (בעל המטה יהודה ועוד), אשר בספרו שו"ת בית יהודה (או"ח סי' ס"א), דן על מאכל מסויים שהיו עושים בזמנו מקמח ושאר דברים, מה היא ברכתו, וזאת לשון השאלה: "נשאלתי על מין אוכל שעושין באופן זה שסוחטין ענבים ולוקחין המשקין שלהם שהוא היין ומבשלים אותו ומערבין אותו בסולת ונותנין בתוכו שקדים תחובין בחוט ומערין עליו היין המבושל הזה שנתעבה בסולת עד שנכרך עליהם היין והסולת, ועושין הכל חתיכה אחת וקורין לו חלוו"א, ויש שקורין לו בפת"א, מהו לענין ברכה אי אזלינן בתר שקדים ותהא ברכתו בפ"ה או בתר הסולת ותהא ברכתו במ"מ, או בתר היין ותתהא ברכתו בפה"ג" עכ"ל השאלה.

והעלה הרב, דאע"פ שבמאכל זה יש סולת, כיון שהסולת רק נכרכת מסביב, אע"פ שפשוט שהיא נותנת טעם, ואף נראה שנתנוה עבור הוספת הטעם, מ"מ אין היא נחשבת עיקר מחמת זה, משום שמציאותה סביב המאכל מגדירה אותה כדבר טפל הנכרך סביב העיקר. את ראייתו מביא הרב מדברי הבית יוסף בסי' ר"ד (המבוארים לעיל באורך), המגדיר את הדבש הניתן סביב הדבר הרוקח בתוכו כתשמיש.

וזו לשונו: "ועל היין הזה שנתבשל בו השקדים, אי זה מהם עיקר, נראה דדינו כאגוז גמור המטוגן בדבש דסי' ר"ב, דמברך עליו בפה"ע, דהאגוז הוא עיקר, דאעפ"י שהדבש הוא נותן טעם, כבר כתב מרן ס"ס ר"ב גבי חלב חטה בד"ה ואיכא למידק וכו', ואפשר שכיון שהדברים המרקחים אם נתנם תוך הדבש אינם מתבטלים לגבי דידיה כל שלא באו לדבק, דהו"ל דבש תשמיש לדבר המרוקח, ודמי לפירות ששלקם במים שהם נכשרים לאכילה ע"י המים ומברכין עליהם ברכתם הראויה להן ולא ברכת המים ה"נ דכוותה עכ"ל, מזה יש ללמוד דיין זה שנתבשל הוי כדבש, **שהוא תשמיש לדבר הנתון בתוכו**, וחשיבי השקדים עיקר, וזה עדיף מדין המרבא המרוקח בדבש, דגם לדעת הטור דמברך שהכל, הכא שאני שהשקדים **שלמים** יע"ש, כ"ש לדעת הש"ע דפסק דהפירות והעשבים עיקר אפילו כמושים ביותר, ודמו לשקדים שמחפין אותם בצוקר, כל זה כתבתי לפום ריהטא" עכ"ל.

הרי לך פשוט שהגדרת הבית יוסף בהבנת הרמב"ם, לגבי דבר מוצק העטוף במאכל כלשהו, אע"פ שאותו דבר מוסיף טעם במאכל, מ"מ לעולם הוא ישאר טפל ולא יקבע את הברכה, בין אם היה אותו ציפוי מדבש ובין אם היה מחמשת מיני דגן, וכמפורש בדברי גדולי הפוסקים ר"ח בן עטר, הרב כנסת הגדולה, הרב פתח הדביר והגר"י עייאש, שדיברו על ציפוי קמח וסולת שהוא מה' מינים, ולדבריהם פשוט שהפירורים העוטפים את השניצל לא יחשבו לעיקר בכל עובי ובכל טעם, דלעולם הם נחשבים טפל ותשמיש לבשר השניצל אותו הם עוטפים.

◆

יא.

דברי האחרונים

אחר שנתבאר באר היטב, כי מנהג ישראל לברך על השניצל מאז ומעולם אך ורק ברכת שהכל, הוא המנהג המבוסס היטב מדברי הגמרא, הראשונים, הטור והשו"ע, וכל הפוסקים בדורות הקדמונים, יש מקום לציין לחיזוק בעלמא, את דברי האחרונים אשר הוסיפו להורות כן, ויפה דנו יפה הורו.

וכ"כ בילקוט יוסף (ברכות סי' ר"ד ס"ב): "על קציצות בשר, אף שיש בתוכם תערובת של תפוח אדמה, וכדומה, מברכים שהכל. וכן על "שניצל" מברכים שהכל. אף שנתנו עליו מעט קמח לדבקו עם הביצה קודם הטיגון. **ואין חילוק בזה בין שניצל הנעשה בבית, לבין שניצל הנעשה באולמות ובתי מלון**".

ובהערה שם הוסיף: "ומכאן יש שרצו לחלק בין שניצל הנעשה בבית לשניצל הנעשה באולמות ובתי מלון, שבמקומות אלה מרצונם לחסוך בבשר, מרבים בקמח ומטרתם להטעים ולהכשיר השניצל לאכילה על ידי הקמח (א"ה, מילת להכשיר נכתבה כאן שלא בדקדוק, דכוונתם רק להוסיף טעם, וכמבואר בפנים המאמר). אבל בשניצל הנעשה אצל כל אחד בביתו, אין הקמח אלא לדבק כדי לטגנו. אולם אין כן דעת מרן אאמו"ר שליט"א [זצ"ל], אלא לדעתו בדרך כלל יש לברך על השניצל שהכל, מאחר **ואין הקמח ניתן שם אלא לדבק בלבד**, ולא לסעוד את הלב. ואכמ"ל" עכ"ל. הרי דאע"פ דעמדה לפני הגר"ע זצ"ל טענת הוספת הטעם של הפירורים בשניצל, ודחאה מטעם שאין בכוחה לגבור על העיקר, וכמו שהוכחנו כדבריו וכהוראתו בכל הדברים האמורים.

וכן הביא בשו"ת מעיין אומר (נקי, ח"א סי' צ"ד) ששאל את הגר"ע יוסף זצ"ל בכהאי לישנא: "האם ציפוי של חמשת מיני דגן על מאכלים, לא הופך את ברכתם לבורא מיני מזונות מכיון שנהיה עיקר"? והשיב לו: "לא, זה טפל בעלמא" עכ"ל, ומדלא נחת לחילוק נתינת הטעם, מוכח דס"ל ככדברים האמורים, דלעולם צורת הציפוי מוכיחה דנחשב בטל וטפל לעיקר.

וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' קס"א וח"ו סי' כ"ד), כי לעולם יש על הציפוי דין טפל, אף בחמשת מיני דגן, וכן העלה בשו"ת באר משה (ח"ה סי' ס"ה).

וכן העלו בשו"ת אבני ישפה (ח"ח סי' פ"ט), בשו"ת אמרי יושר (חנניה, ח"ד סי' מ"ג), בשו"ת ברית הלוי (מחפוד, ח"א סי' ג'), שו"ת מנחת פרי (ח"ג סי' י'), שו"ת נצח יוסף (בר שלום, ח"ב סי' י"ב), ודבריהם מסכימים ומסכמים את עיקר הדברים המובאים במאמר זה.

◆

סיכום הדברים העולים מן המאמר

א. ענין עטיפת השניצל והדומים לו (דגים, חתיכות ירק) בפירורי לחם אינו דבר חדש, וכבר היה לעולמים בזמן הגמרא, שעטפו את חתיכות הלפת והסלק בקמח, וכך בישלום. ושם מבואר שפעמים נתנו הרבה קמח בעטיפה זו, ולעולם לא קבע הקמח את ברכת הירק.

ב. אם עירב דגן בתבשיל או במאכל, ברכת המאכל אינה נקבעת לפי הרוב או המעוט, אלא לפי מספר תנאים אחרים, והם:

אם נתן את הקמח בתבשיל על מנת שיסעוד את הלב – היא שיטת התוס' שדיברו על חלב שקדים, והביאם השו"ע להלכה.

אם הדגן הוא עיקר כוונת האוכל, גם אם הוא מיעוט, הוא קובע את הברכה – וזו שיטת הרא"ש ורוב הראשונים, וכן נראה שפסק השו"ע.

ג. דעת הרשב"א מוסיפה כי גם אם הדגן טפל לעיקר המאכל, אך המאכל אינו ראוי לאכילה ללא הדגן, מעט הדגן המכשירו לאכילה הופך להיות עיקר וקובע את הברכה, וכמו קמח הניתן בדבש, שלולי מעט הקמח לא היה ניתן לאכול הדבש לבדו.

כהבנה זו בדברי הרשב"א הבינו גדולי הפוסקים, ומהם הרב זרע אברהם יצחקי, הרב זכור ליצחק הררי, והרב פתח הדביר.

דעת הרשב"א לא נפסקה במפורש בשו"ע, ויש שלמדוה רק מסתימת דבריו.

ד. לכל הדעות, בכל אופן שנתינת הדגן באה להוסיף ריח, צבע, או לעשות את התבשיל יותר סמיך וכיוצא בזה, נחשב הדגן לטפל ואינו קובע את הברכה.

ה. בכמה מהראשונים מבואר (מאירי, הפרדס) להדיא, שאף מעט דגן שבא רק להוסיף תוספת טעם בתבשיל, נחשב טפל ואינו קובע את הברכה.

ו. גם דברי הרמב"ם מתפרשים בדרך זו, שרק אם הדגן בא לתת את הטעם העיקרי בתבשיל ולעשותו כשר וראוי לאכילה, אז מעט הדגן הופך להיות עיקר וקובע את הברכה, ובדרך ובביאור זה הביא השו"ע את דברי הרמב"ם בסי' ר"ד סי"ב, עפי"ד בכסף משנה ובבית יוסף.

ז. בכל אופן של דבר העוטף דבר, העטיפה נחשבת טפילה ובטילה לדבר שאותה עוטפת, משום שהיא נחשבת תשמיש אליו. כן ייסד הבית יוסף בדברי הרמב"ם, וממנו למדו רבותינו הפוסקים הכנסת הגדולה, הבית יהודה עיאש והפתח הדביר יסוד הלכתי זה למאכלים וממתקים שהיו בימיהם.

ח. גם ענין שניצל דג כבר נפתר בפוסקים לפני מאות בשנים, בדברי האוה"ח הקד' בספרו פרי תואר ובדברי הפתח הדביר, והעלו שלעולם תהא ברכתו שהכל ומב' הטעמים הנזכרים, גם שהפירורים הם טפלים לעיקר, וגם שהם נחשבים תשמיש לדבר שעוטפים אותו.

ט. דעת כמה מאחרוני זמנינו, שהעלו שבאופנים שונים, ובעיקר אם הפירורים מוסיפים טעם, תהא ברכתם במ"מ, מסתמכת על הבנתם בלשונות הרמב"ם והרשב"א, שהביא הב"י.

במאמר זה הוכחנו שלא כדבריהם, מטעם: א. לגבי הרשב"א, הלא הוא דיבר רק על דגן המכשיר את המאכל לאכילה, וכמו שהבינו גדולי הפוסקים בדבריו. ב. לגבי הרמב"ם, הלא כבר הבית יוסף בעצמו פירש את הרמב"ם שלא כדבריהם, אלא כהבנת שאר הראשונים שרק אם הדגן הוא עיקר בנתינת הטעם במאכל.

יתירה מזאת, הבית יוסף בעצמו שם הוסיף סברא חזקה לגבי דבר העוטף, שכל ציפוי יחשב לעולם טפל, וגדולי הפוסקים סמכו ידיהם עליה.

נמצא כי הסברא שדגן שבא להוסיף טעם יהפך להיות עיקר, אין לה יסוד בדברי הראשונים ואף בפוסקים (מלבד צד בהבנת לשון הריב"ב, דגם א"כ גם הוא יחיד ולא מצאנו לו חבר).

י. לפיכך, השניצל בימינו הנעטף בפירורי לחם, גם אם פירורי הלחם יהיו טעימים מאוד, וגם תהא השכבה עבה מהם, לעולם תהא ברכתו שהכל, ומהטעמים הנזכרים:

א. שהרי עיקר כוונת האדם היא לאכול את השניצל הבשרי, והוא העיקר, ולא יהא אדם שיחשוב לאכול את פירורי הלחם שלו בנפרד, יהיו טעימים ככל שיהיו, ובתערובת כזו, הברכה נקבעת לפי עיקר התבשיל.

ב. ובפרט שלעולם נחשבים הפירורים כתשמיש לבשר השניצל החשוב שאותו הם עוטפים, ובאופן זה לעולם הם בטלים אליו.

ואין לומר שהפירורים מכשירים אותו לאכילה, שהרי ניתן לאכול את השניצל בצורות שונות ללא טיגון בפירורים, וכגון "מוקפץ" המצוי או חזה עוף צלוי וכדומה.

ובפרט שכן היה מנהג העולם מקדם קדמתא, לברך מאז ומעולם על השניצל לכל סוגיו שהכל, ורק זכינו ליישב מנהג העולם אליבא דלכתחילה ודכולי עלמא ללא כל פקפוק.

◆

נספח

כמה הערות והארות על מאמרו החשוב של הרב יואל שילה שליט"א בגליון האוצר י"ז (תמוז תשע"ח), בעיקר לגבי ברכת השניצל וציפויו:

בעמ' נ"ג - הביא את שיטת הרא"ה דרק אם הוא "מעיקר התבשיל" הוא קובע הברכה. ומשום מה בסוף דבריו נטה לומר דלשיטתו יברכו על השניצל במ"מ, כי הציפוי בא לטעם. במחילה, הרא"ה לא הזכיר את ענין הטעם כלל, ואדרבה, מדבריו מוכח להדיא הפוך, שכן מציאות הדגן בשניצל היא של דבר טפל וכציפוי חיצוני בלבד, ומה לי בזה שהוא מוסיף מעט טעם, וכי זה יקבע את גדר ה"עיקר"? הרי הרא"ה פירש שם להדיא (שלא כשאר הראשונים) מה מוגדר כעיקר, ובלשונו הזהב כתב: "שאינו מעיקר התבשיל כלל, שאינו בא לכוונת אכילתו", הרי שגדר העיקר נקבע מה רצון האדם העיקרי באכילה. והשתא נצא לברר, האם כוונת בני האדם בשניצל היא בעיקר לבשר או בעיקר לציפוי? ואם יאמר מאן דהו שהציפוי אצלו עיקר, יאמרו לו: תבשל פירורים לבד ותאכל, מה הכנסת כאן בשר? הרי דלשיטת הרא"ה פשיטא שלעולם בשניצל יברכו שהכל.

בעמ' נ"ד בשיטת המאירי - יש לציין שכ"כ גם בס' הפרדס (שער הדגן), וז"ל: "ואם ערב אחד מחמשת המינים בשום תבשיל **כדי להטעימו** או כדי לדבקו מברכין עליה בתחלה בפה"א ולבסוף בורא נפשות רבות".

בעמ' נ"ד בשיטת התוס' - כתב לדייק מדברי התוס', כי אם הציפוי הוא רוב מהשניצל, הוא יקבע את הברכה. יש להעיר כי אכן כן כתב גם המגן גיבורים בסי' ר"ח. אלא שאע"פ שגם בס' הלכה ברורה דיבר על מציאות כזו, עוד לא ראיתי שניצל שהציפוי בו יהא רוב על הבשר. ויש שאמרו שכן הוא בשניצל סויה, ובדקתי ואינו כן.

עמ' נ"ז - הביא את דברי הערוה"ש, שדייק שדברי השו"ע "כדי ליתן טעם בתערובת" (והוא מלשון הרמב"ם) אינם כפשוטם לכל הוספת טעם, ויפה דייק, שכן לפי היוצא מדברי הב"י שם (סי' ר"ב) לא בכל אופן של "נתינת טעם" הדגן המועט הופך להיות עיקר, אלא רק א. אם הדבר הנותן טעם לא נחשב ציפוי וטפל לדבר הפנימי העיקרי. ב. ובסי' ר"ח הוסיף הב"י את דברי הרשב"א, שרק אם הדבר הנותן טעם עושה את הדבר ראוי לאכילה. ובכ"ז הארכתי במאמר מיוחד לענין זה.

בעמ' נ"ח - לגבי דברי השבט הלוי שכל דבר המוגדר כציפוי הוא נחשב טפל, וכ"כ הלהורות נתן, יש להוסיף כי כבר קדמום בהגדרה זו הרב פונטרימולי בספרו פתח הדביר (סי' ר"ח סק"ג, דף נ"ג ע"ב), והרב כנסת הגדולה (המובא בדבריו ובכף החיים סי' ר"ד אות נ"ה), והר"י עייאש בעל המטה יהודה, בספרו שו"ת בית יהודה (או"ח סי' ס"א).

ויישר חילו לאורייתא

בברכה **יוסף צברי**